

ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ ИННОВАТСИОНӢ БАРОИ РУШДИ ИНФРАСОХТОРИ НАҚЛИЁТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Киёмиддин Давлатзода

Дар мақола натиҷаҳои омӯзиши вазъи ҷорӣ инфрасохтори нақлиётии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавассути гузаронидани таҳлилҳо ва дар ин замина бо дар назар доштани таҷрибаи байналмилалӣ рушди инфрасохтори нақлиёт тавсияҳо ҷиҳати истифодаи усулҳои инноватсионӣ барои рушди инфрасохтори нақлиётии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудааст.

Важзаҳои асосӣ: маҷмуи нақлиётӣ, инфрасохтори нақлиётӣ, гардиши бор, роҳҳои асфалтпӯш, самтҳои инноватсионии рушд, автомобили барқӣ.

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Киёмиддин Давлатзода

В статье представлены результаты исследования текущего состояния транспортной инфраструктуры Республики Таджикистан путем проведения анализа и на этой основе представлены рекомендации по использованию инновационных методов для развития транспортной инфраструктуры Республики Таджикистан с учетом международного опыта развития транспортной инфраструктуры.

Ключевые слова: транспортный комплекс, транспортная инфраструктура, грузооборот, асфальтированные дороги, инновационные направления развития, электромобиль.

USE OF INNOVATIVE METHOD FOR THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Kiyomiddin Davlatzoda

The article discusses the findings of a study on the current state of the transport infrastructure in the Republic of Tajikistan, focusing on the analysis and identification of innovative approaches to its development. The study takes into account international best practices in transport infrastructure development and proposes modern, innovative methods for advancing the sector.

Keywords: transport sector, transport infrastructure, cargo turnover, paved roads, innovative development strategies, electric vehicles.

Муқаддима

Соҳаи нақлиёт дар шароити марҳилаи муосири рушди иҷтимоию иқтисодии дилхоҳ кишвар нақши муҳим дорад.

Нақлиёт ба яке аз соҳаҳои мансуб аст, ки инфрасохтори хоҷагии халқро ташаккул дода, алоқмандии ҳамаи ҷузъҳои онро таъмин менамояд.

Нақлиёт дар маҷмӯи ҷойивазкунии одамон ва борро ифода карда, яке аз соҳаҳои муҳими истеҳсолоти моддии ҷамъиятӣ мебошад [1].

Ҳадафи муҳими Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030) баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии мамлакат дар асоси таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, барои ноил шудан ба он ҳадафҳои зерин барои 15 соли оянда муайян шудаанд [2]:

1. Таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши нерӯи барқ;
2. Раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ;
3. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат;
4. Вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул.

Татбиқи ин ҳадафҳои стратегӣ ба маҷмуи нақлиётӣ ва инфрасохтори он робитаи мустақим доранд. Бояд қайд кард, ки маҷмуи нақлиётӣ дар ташаккули Маҷмуи Маҳсулоти Дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои саҳми назаррас буда, солҳои охир то ба 10 ҷисад мерасад.

Ҳамзамон рушди соҳаи нақлиёт ва инфрасохтори он ба дараҷаи назаррас рушди соҳаҳои дигари иқтисодиро таъмин менамояд. Аз ин лиҳоз, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди нақлиёт ва инфрасохтори он, бахусус бар пояи истифодаи усулҳои инноватсионӣ бисёр муҳим мебошад.

Миқёси ҳамлунақл ва роҳҳои рушди инноватсионии он

Дар солҳои охир ҳаҷми боркашонии ҳамаи намудҳои нақлиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 120 миллион тонна зиёд мебошад. Ҳиссаи асосии интиқоли борро нақлиёти автомобилӣ бо назардошти хусусиятҳои ҷойгиршавии ҷуғрофӣ кишвар ишғол мекунад.

Агар ба назар гирем, ки маҳсулоти нақлиёт интиқоли бор ва мусофирон ба масофаи муайян аст, пас омӯхтани тамоюли гардиши бор тавассути намудҳои алоҳидаи нақлиёт ва ҳиссаи онҳо муҳим аст. Сохтори гардиши бор аз рӯи ҳар як намуди нақлиёт дар ҷадвали 1 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 1 – Сохтори гардиши бор тайи солҳои 1991-2023 (бо ҳисоби фоиз нисбат ба ҷамъбаст)

	1991	2000	2005	2010	2015	2020	2023
автомобилӣ	13,8	24,1	63,0	83,6	94,6	96,5	97,5
роҳи оҳан	86,0	75,6	36,7	16,3	5,3	2,6	2,5
ҳавоӣ	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,02	0,02

Сарчашма: дар асоси маълумоти маҷмуаҳои оморӣ “Нақлиёт ва алоқа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, нашри солҳои 2020, 2024 ҷадвалро муаллиф таҳия намудааст.

Дар асоси таҳлили сохтори гардиши бор аз рӯи намудҳои алоҳидаи нақлиёт муайян карда шуд, ки дар муқоиса бо солҳои аввали соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли зиёда аз 30 сол тадриҷан нақлиёти роҳи оҳан мавқеи худро ба нақлиёти автомобилӣ дода истодааст, ки пеш аз ҳама бо коста шудани робитаҳои байнидавлатӣ дар ду даҳсолаи охир, коҳиш ёфтани ҳамлу нақли транзитии бор тавассути қисмати шимолии кишвар, барҳам хурдани низоми роҳи оҳани Осиёи Миёна ва аз он баромадани Роҳи Оҳани Тоҷикистон алоқамандӣ дорад.

Сабаби дигари тағйирот дар сохтори бозори хизматрасониҳои нақлиётӣ аз вазъи иҷтимоию иқтисодии кишвар вобаста буд ва дар солҳои оғози соҳибистиклолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷанги шаҳрвандӣ дучор шудааст. Аммо агар ҳаҷми умумии гардиши борро муқоиса кунем, он нисбат ба нишондиҳандаи соли 1991 (303,0 млн.ткм) ду маротиба камтар аст. Бо вучуди ин, бо рушди иқтисодиёт ин нишондод бояд афзояд. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа рушди нақлиёт ва инфрасохтори он мебошад. Ин махсусан барои рушди минтақаҳои кишвар, ки дорои захираҳои назарраси эҳтимолии саноати истихроҷ ва коркард, кишоварзӣ ва ғайра мебошад, муҳим аст.

Барои зиёд кардани ҳаҷми ҳамлу нақл, тағйир додани сохтори парки воситаҳои нақлиёт тавассути пешбинӣ намудани якҷанд самтҳои инноватсионӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Аз ҷумла, дар нақлиёти роҳи оҳан таҷҳизонидани локомотивҳои пурқудрат ва тезҳаракат, вагонҳои боркашонӣ; кушодани хатсайрҳои нав бо таъмини шароити муносиб ва дорои қобилияти баланди ниғаҳдошт ва расонидани бор, кам кардани гардиши ҳолис аз ҷумла чорабиниҳои инноватсионӣ маҳсуб меёбанд.

Дар нақлиёти автомобилӣ зиёд кардани вазни қиёсии сохтори ҳаракаткунандаи қобилияти борбардории калон, миёна ва хурд бо дар назар доштани хусусиятҳои релеф, харидорӣ намудани воситаҳои нақлиётӣ бо асбобҳои худборкунӣ ҷиҳозонидашуда ва бордони ивазшаванда барои хизматрасонии савдои чакана, кишоварзӣ ва муассисаҳои коммуналиро пешбинӣ кардан лозим аст.

Дар нақлиёти ҳавоӣ – истифодаи ҳавопаймоҳои нави каммасраф қобили қабул мебошад [3].

Самтҳои инноватсионии рушди нақлиёти автомобилӣ

Нақлиёти автомобилӣ дар таъмини логистикӣ нақши бузург мебошад. Мусаллам аст, ки бештар муҳаррики автомобил ба сӯзиши сӯзишворӣ асос ёфта, моддаҳои зарарнок ихроҷ намуда, ба ифлосшавии атмосфера мусоидат мекунад. Дар аксари кишварҳои ҷаҳон ҷустуҷӯи ивазкунандаи сӯзишвории нафти идома дорад, ки метавонанд аз этанол, метанол, биогаз, гидроген, рағани рапс, нерӯи барқ ва ғайраҳо иборат бошанд.

Истифодаи сӯзишвории алтернативӣ метавонад дар шакли иловаҳо ва ивазкунии пурраи бензин бошад.

Биогаз сӯзишвории нисбатан нав, ояндадор, аз ҷиҳати экологӣ нисбатан тоза ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ғоиданок барои муҳаррикҳои нақлиётӣ мебошад. Дар қисми ифлосшавии атмосфера биогаз аз сӯзишвории дизелӣ 75 фоиз ва аз бензин 50 фоиз тозатар аст.

Водород сӯзишвории аз ҷиҳати экологӣ тоза бо захираҳои номаҳдуд дар табиат мебошад. Камбудии асосии сифати сӯзишворӣ арзиши баланди гирифтани он, мушкулоти нигоҳдорӣ, энергияи баланд, ки барои фишор додани он зарур аст, дар ҳоле ки ҳиссаи ғунҷоии пасти энергияро доро аст.

Дар байни сӯзишвории алтернативӣ ҳамчунин рағани рапс ҷудо карда мешавад. Ба он Олмон, Фаронса, Белгия, Италия, Лаҳистон диққати бештар медиҳанд. Ҳангоми сӯختани рағани рапс, газҳои партов 20-25 фоиз камтар моддаҳои зараровар, ҳеле камтар сулфур доранд ва гардиши гази карбон хатари таъсири гармхонаро ба таври назаррас коҳиш медиҳад [4].

Афзалиятҳои автомобилҳои барқӣ коэффитсиенти баланди амали муфиди муҳаррик, набудани партовҳои зараровар, содагии сохтор ва идоракунӣ, эътимоднокии баланд ва устуворӣ мебошанд.

Аммо ташкили истеҳсоли серияи калон ҳанӯз имконнопазир аст. Мушкулоти асосӣ дар ин ҳолат набудани батареяҳои кофӣ ва шабакаи истгоҳҳои пуркунандаи барқ мебошад. Ва камбудии асосӣ, то имрӯз, арзиши баланди мошинҳои барқӣ мебошад.

Мувофиқи маълумоти омери гумрукӣ дар соли 2023 ба ҷумҳурӣ 3293 автомобилҳои барқӣ ба маблағи 59 миллион доллари ИМА ворид карда шуд ва дар нимаи аввали соли 2024 ин нишондиҳанда 5266 ададро бо арзиши миёнаи тақрибан 14,5 ҳазор доллари ИМА ташкил дод.

Бояд қайд кард, ки давомнокии миёнаи батареяи автомобилҳои барқӣ тақрибан 5 солро ташкил медиҳад, пас воридоти босуръати чунин воситаҳои нақлиёт, масъалаи бартарафкунии партовҳои электронӣ ба миён меояд.

Дар Барномаи рушди нақлиёти барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2028, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул намудааст, андешидани тадбирҳои зерин пешбинӣ шудаанд:

- таъсиси пойгоҳ барои истеҳсоли автомобилҳои барқӣ ва ҷузъҳои онҳо;
- сохтмони инфрасохтор барои таъмини барқ ва нигоҳдории автомобилҳои барқӣ;
- таҳияи технологияи истифодаи батареяҳо;
- додани имтиёзҳои иловагӣ ва дигар имтиёзҳо ба ронандагони нақлиёти барқӣ;
- ташаққули маҷмуи тадбирҳо оид ба ҳавасмандгардонии рушди нақлиёти барқӣ.

Рушди инфрасохтори нақлиётӣ

Қисми муҳими инфрасохтори нақлиёти ҷумҳурӣ роҳҳои автомобилӣ мебошанд. Дар ҷадвали 2 маълумот дар бораи ҳиссаи роҳҳои автомобилгарди асфалтпӯш нисбат ба дарозии умумии роҳҳои автомобилгарди истифодаи умумӣ, ки нигоҳдории онҳо ба Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор шудааст, оварда шудааст.

Ҷадвали 2 – Ҳиссаи роҳҳои автомобилгарди асфалтпӯш нисбат ба дарозии умумии роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум (Тибқи маълумоти Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон)

солҳо	Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ	ВМКБ	Вилояти Суғд	Вилояти Хатлон	ШНТҶ
2015	31,7	5,1	41,3	32,4	44,0
2020	34,0	4,2	43,4	36,7	45,7
2023	35,0	5,3	45,4	37,9	45,5
2024	35,3	5,3	46,0	37,9	46,4

Манбаъ: муаллиф дар асоси маълумоти Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия кардааст.

Таҳлили ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки ҳолати нисбатан ташвишвар дар роҳҳои автомобилгарди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мушоҳида мешавад, ки дар он ҳиссаи роҳҳои асфалтпӯш ҳамагӣ 5,3 фоизро ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ дар аввали соли 2025, танҳо 35,3 фоизи роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум асфалтпӯш карда шудаанд ва афзоиши солоне аз 0,2 то 0,5 фоизро ташкил медиҳад.

Илова бар ин, дар қори дигар унсурҳои инфрасохтори нақлиётӣ мушкилот вучуд дорад.

Аз ин рӯ, барои рушди инноватсионии инфрасохтори нақлиётӣ, муносибати маҷмуиро тақозо менамояд, аз ҷумла:

дар аввал, сохтани терминалҳои боркаш дар наздикии маҳалҳои аҳолинишини калони кишвар ва агар имкон бошад, ба истоҳҳои роҳи оҳан наздиктар аст;

дуюм, тақсими мантиқии борҳое, ки дар терминалҳои боркашонӣ аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ бо истифода аз нармафзори махсус ҷамъ шудаанд, ки метавонанд борро ба минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ бо назардошти ҳаҷми борҳои ҷамъшуда, самт ва масири интиқол ва намуди мувофиқи нақлиёти автомобилӣ, бо назардошти қобилияти борбардорӣ ва ҳолати техникии ҳайати ҳаракаткунанда ва ҳолати роҳҳои автомобилӣ тақсим кунанд.

Хулоса

Шарти зарурии тамомияти ҳудудӣ, ягонагии фазои иқтисодӣ, таъсиси фазои ягонаи нақлиётӣ-логистикӣ мебошад, ки минтақаҳои Тоҷикистонро муттаҳид мекунад. Инчунин, таъсиси низоми нақлиётӣ байни мамолиқҳои Осиё, аз ҷумла Осиёи Марказӣ, Чин, Эрон ва ғайраҳо, ки имкониятҳои рушди инноватсионии саноат, сохтмон, рушди иҷтимоию иқтисодии кишварро таъмин мекунад, афзалиятнок ҳисобида мешавад. Ин тадбир дар маҷмӯъ ба кишвар ва минтақаҳои алоҳидаи он барои ҳалли мушкилоти мавҷуда мусоидат мекунад.

Яке аз самтҳои асосии пешрафтаи рушди технологияҳои нақлиётӣ ҳамгироии равандҳои истеҳсолӣ ва нақлиётӣ дар асоси таъсиси ширкатҳои холдингӣ, кластерҳои нақлиётӣ дар асоси принципҳои логистика ва рушди долонҳои нақлиётӣ мебошад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай амалӣ шуда истодааст. Дар ин ҳолат, баланд бардоштани сатҳи техникии воситаҳои нақлиёт ва таҷҳизот, таъсис ва навшудии инфрасохтор, истифодаи воситаҳои нақлиётӣ инноватсионӣ, идоракунии зарур аст.

Барои тақмили робитаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла транзити борҳо ба самтҳои Осиё, Аврупо, Ҷануб ва Шимол, зарур аст, ки иқтисоди иншооти бандарӣ рушд ёбад, яъне Ҷумҳурии Тоҷикистон ба бандарҳои мамолики наздиктарини наздибаҳрӣ пайваस्त шавад, ки аллакай дар ин самт низ тадбирҳои амалӣ роҳандозӣ шуда истодаанд.

Дар маҷмӯъ, истифодаи усулҳои инноватсионӣ ба рушди инфрасохтори нақлиёти Тоҷикистон имкон медиҳад, ки самаранокии он дар шароити татбиқи СМП-2030 баланд бардошта шавад ва инчунин барои коҳиш додани газҳои гулхонаӣ ва моддаҳои ифлоскунанда ба атмосфера имконият фароҳам орад.

Муқарриз: Давлатшоев Р.А. — н.и.т., дотсенти қабедраи истифодабарии нақлиёти автомобилӣи ДПТТ ба номи акадeмик М.С. Осимӣ

Адабиёт

1. Транспорт // Большая советская энциклопедия (БСЭ): 3-е изд. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.yugzon.ru>
2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, https://medt.tj/documents/main/strategic_national_programm/strategic_national_prog_ru.pdf;
3. Шумаев, В.А. Логистика в теории и практике управления современной экономикой. Монография / В.А. Шумаев. –М.: НОУ ВПО «МУ им. С.Ю. Витте», 2014. -238 с.
4. Альтернативное топливо для автомобилей. URL: <http://altenergiya.ru/>.
5. Маҷмӯаҳои оморӣ “Нақлиёт ва алоқа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, нашри солҳои 2020, 2024

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ - INFORMATION ABOUT AUTHOR

TJ	RU	EN
Давлатзода Киёмиддин	Давлатзода Киёмиддин	Davlatzoda Kiyomiddin
Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон	Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан	The Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan
E-mail: davlatzodaqiyomiddin@gmail.com		